

Odborný seminář *Mezi jazykem a hudbou*

Štěpán Šimek, ÚČJ AV v Praze

simek@ujc.cas.cz

K akcím konaným při příležitosti oslav *Roku české hudby* se symbolicky přidalo i Jazykovědné sdružení České republiky a v budově pražského sídla Akademie věd ČR uspořádalo 28. 11. 2024 odborný seminář nazvaný *Mezi jazykem a hudbou*. Jeho cílem bylo poukázat na různé formy vědeckého nahlížení fenoménů jazyka/řeči a hudby jak jako svébytných entit, tak – a to především – v jejich vzájemné interakci. Vědecké pojetí semináře nabídlo i řadu cenných podnětů využitelných v pedagogické praxi. Z tohoto důvodu a také proto, že záznamy nebo prezentace jednotlivých vystoupení bývají volně dostupné na webových stránkách Jazykovědného sdružení, na inspirativní přesahy níže upozorníme.

Úvodní přednášku *Styčné body, plochy a prostory mezi jazykem a hudbou* pronesl bývalý dlouholetý pracovník Ústavu pro jazyk český (dále ÚJČ) a hudební publicista Jan Králík. Ve svém esejisticky koncipovaném projevu se snažil ukázat nejen na podobnosti jazykové a hudební materie, ale rovněž na možnost využít k jejich popisu podobné, nebo dokonce totožné pojmy a termíny. Podnítil tak úvahy o pojmové struktuře světa v různých oborech týmiž jazykovými prostředky.

Po něm vystoupila Olga Navrátilová, působící v oddělení vývoje jazyka ÚJČ. V referátu nazvaném *Jazyk kramářských písní* materiálově i metodologicky vyšla z poznatků získaných v mezioborovém projektu. Výzkum dynamiky českého jazyka v desítkách písní vydaných tiskem v průběhu 17.–18. století ukázal, že je ahistorické posuzovat dobové texty prizmatem novočeské (ne)spisovnosti, že písně duchovní tendují k uchování archaičtějších jazykových forem, a naopak že ani jazyk písní světských nelze na základě přítomnosti vývojově progresivních hláskoslovných nebo morfologických variant (dnes nespisovných) považovat za úpadkový. Negativní hodnocení těchto forem vychází až z reflexe dobového jazyka (nezřídka i politicky podmíněné) v následujících stoletích a motivace k jejich užití mohla být nejazyková, vyvolaná potřebami literárními či poetickými (např. kvůli rýmu) bez ohledu na zařazení písně k textům vyššího či nižšího stylu. Tyto závěry vyvracejí přetrvávající klišé o barokní češtině a lze je využít ve výuce češtiny a jejich (vnějších) dějin.

Na to navázal Petr Nejedlý z oddělení vývoje jazyka ÚJČ příspěvkem *Básníkem snadno a rychle, textařem těžko a pomalu*. Na příkladech populárních písní (např. básně Václava Hraběte zhudebněné Vladimírem Mišíkem, písní od autorského dua Svěrák–Uhlíř nebo skladeb z žánru dechovky) ukázal hudební a jazykovou složku písně jako svébytné systémy s vlastní strukturou, funkcemi a pravidly, jejichž interakce přirozeně vedou k vzájemnému ovlivnění. To může způsobit kolizi, nebo naopak umocnění prvků některé složky nebo složek obou. Proto je třeba hodnotit jazykovou stránku písní se zohledněním složky hudební, protože celková kvalita jazykové nepřímí zdařilého písňového textu nemusí být nutně nízká při dostatečné kvalitě hudební kompozice, instrumentace nebo interpretace. Totéž platí i naopak o hodnocení složky

hudební. Takový komplexní přístup k hodnocení uměleckých děl najde své místo nejen v hodinách jazykové či slohové výchovy (např. při komplexních jazykových rozbořech), ale rovněž při interpretaci literárního textu.

Poslední vystoupení prvního bloku bylo věnováno *Obrazu ženy v lidové písni*. Anna Christou (oddělení současné lexikologie a lexikografie a Kabinet studia jazyků ÚJČ) shrnula, v kterých rolích a kterými jazykovými prostředky je prezentována žena v lidových písních shromážděných ve sbírkách K. J. Erbena, F. Sušila ad. a jak tato prezentace koresponduje s obecným jazykovým obrazem ženy z pohledu kognitivní lingvistiky. Prvky svébytné folklorní symboliky a metaforiky lze pozorovat i při rozboru literárních textů v jazykové a literární výchově. V širším kontextu tyto informace zapadají do aktuálních diskusí o sociálním postavení ženy a jeho proměnách.

Druhý blok přednášek otevřel Jan Volín z Fonetického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ve svém příspěvku s názvem *Fonetická měření analogií v řeči a hudbě* představil nejprve výsledky studií Aniruddha D. Patela zaměřených na zjišťování existence vztahu mezi národními jazyky (francouzštinou a angličtinou) a hudbou francouzských a anglických skladatelů. Fonetickými metodami bylo zjištěno, že mezi srovnatelnými segmenty řečového i hudebního kontinua příslušných jazyků a národní hudby lze nalézt signifikantní korespondence. Navázal prezentací výsledků studie Davida Lukeše zkoumající korelaci hudební a řečové percepce a příspěvek uzavřel seznámením s výsledky experimentu Haštala Hapky, který zkoumal, zda budou posluchači hodnotit příznivěji řečový projev, jehož záznam byl technicky upraven „zharmoničtění“ jeho přirozené melodie. V diskusi pak vzbudila zájem především otázka, zda by bylo možné objektivně prokázat dosud spíše intuitivně vnímaný předpoklad, že lidé s hudebním sluchem se lépe a snadněji učí cizím jazykům.

O originální zasvěcení do problematiky sepětí textové a hudební složky se zasloužil všestranný umělec a známý písničkář Vladimír Merta. Zvolil k tomu praktickou ukázkou: s kytarou zazpíval svůj vlastní překlad písně Joni Mitchellové *Carey* a zároveň komentoval svoji překladatelskou strategii. Musel se vypořádat nejen se zachováním smyslu textu, ale rovněž hudebního charakteru písně tak, aby nenásilně převedl rytmotvorný „jambický“ anglický originál do přirozeně znějící „daktylotrochejské“ češtiny. V závěru vystoupení představil výsledky pokusu spočívajícího v zadání překladu textu umělé inteligenci a výsledek konfrontoval se svým vlastním zpracováním. Takováto praktická ukáзка může být zdrojem inspirace jak pro hodiny jazykové nebo hudební výchovy, tak v seminářích zaměřených na autorskou tvorbu.

Posledním referujícím byl Jiří Zeman, který působil na Katedře českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Ve svém příspěvku *Dvě poznámky k výstavbě písňových textů moderní populární hudby* pomyslně i explicitně navázal na vystoupení Petra Nejedlého. Při rozboru dvou písňových textů od Jiřího Štáidla se zaměřil mimo jiné na konsekvence vyplývající z rozdílné grafické prezentace téže písně. Upozornil, že např. zápis ve zpěvníku usiluje o usnadnění hudební produkce (členění řádků se přizpůsobuje potřebě pravidelného rytmu a frázování), zatímco text tištěný bez ohledu na hudební složku umožňuje jinou segmentaci,

která zvýrazní nebo zvýznamní jiné dominanty, těžko patrné při zpěvu/poslechu (např. odhalí vnitřní rým). Také tyto závěry jsou inspirativní a uplatnitelné ve výuce jazyka a především literatury, neboť upevňují kompetenci analýzy uměleckého textu.

Nedílnou součástí setkání byly diskuse po každém příspěvku. V nich nejen referující, ale i většina diskutujících prokázali jak svoji odbornost v oblasti jazykové, tak znalosti v oblasti hudební a seminář proto byl nejen mnohostranně přínosný, ale i příjemný.

Z literární galerie: Karel Kryl

Vladimír Novotný

vlno@seznam.cz

Více než důstojné připomenutí dvojího loňského životního jubilea Karla Kryla (1944–1994) a jeho odezva potvrdily, že ve zkratce řečeno jde o tzv. živého klasika naší poválečné literatury, ačkoli od apogea jeho slávy a letitých již počátků zmíněné klasičnosti uplynulo více než půl století. Značného ohlasu se nikoli náhodou těšily také obě velké pražské krylovské výstavy: první s názvem *Festival Karla Kryla*, která se konala v Břevnovském klášteře v Praze, shodou okolností poblíž básníkova a zpěvákova hrobu. V tamějším klášterním kostele sv. Markéty je ostatně každou první březnovou sobotu tradičně sloužena mše za Karla Kryla. Uznání si jistě zaslouží i následující výstava v pražském staroměstském Domě U Zlatého prstenu pod názvem *Ahoj občani!*, připravená Muzeem Prahy a Národním archivem, byť se nemusí se souhlasem setkat vstupní digitální postava, nepřesvědčivý Krylův hologram. Nechybějí však ani zajímavé podcasty.

Výstavy jsou výstavy, každý novější návrat k textům a písním Karla Kryla naráží na zásadní interpretační problém. O jeho životních patáliích, o odchodu do exilu po srpnu 1968, o jeho postojích a názorech, v menší míře také o jeho kritické reflexi vývoje v českých zemích (zčásti i na Slovensku) po listopadu 1989 existuje velké množství dostupné literatury a především několik knih-interview. Tyto knižní rozhovory jsou ale koncipovány převážně jako retrospektivní shrnutí svého druhu a o životní filozofii mladého Kryla a exulanta Kryla se dovídáme pouze v dodatečné zkratce. Byly sice vydány *Spisy Karla Kryla*, které zahrnují i jeho ojedinělé prozaické pokusy (na přímluvu přátel se autor svých prozatérských ambicí záhy vzdal), doposud však postrádáme náležitý bohemistický rozbor Krylova literárního díla a stále zůstává náležitě nezodpovězeno erbovní dilema, zda je Kryl tvůrcem písňových textů v rozmanité žánrové podobě, anebo je víc tím, kým si on sám vždy přál být: totiž básníkem.

Zároveň bychom si měli stále připomínat, že v kroměřížském rodáku Karlu Krylovi dřímaly a postupně se výrazně uplatňovaly také četné tvůrčí impulsy několikerého druhu. Mohl z něho vyrůst též osobitý keramik coby absolvent renomované umělecké školy v Bechyni. Později své výtvarné nadání aplikoval při téměř celoživotním